

Monografía:

LA LITERATURA INFANTIL I JUVENIL

Coordinadora: Anna Díaz-Plaja Taboada

Presentació

Anna Díaz-Plaja Taboada *

Pòrtic

Temps d'Educació ha volgut dedicar un monogràfic a la literatura infantil i juvenil. Aquesta excel·lent iniciativa arriba en un moment extraordinàriament oportú.

Precisem ara les línies que justifiquen aquesta oportunitat. D'una banda, assistim a una estabilització del *boom* editorial dels anys 80. Efectivament, des de mitjan anys 70 la producció de llibres per a infants i joves ha experimentat, aquí i arreu, un creixement espectacular. A més de permetre'ns disposar d'una oferta numèricament extraordinària i d'una possibilitat de tria molt interessant, ha representat la familiarització amb llibres, corrents literaris, autors i estils molt diversos. Això, especialment a casa nostra, suposa un bon pas cap a la «normalització» del sector i l'abandó d'un cert pionerisme. I també la consolidació d'una literatura que ja ningú no pot anomenar residual o minoritària, aïllada dels habituals sistemes de producció o imposició en el mercat. Ha arribat el moment de reflexionar-hi, de destriar, de crear les eines crítiques sobre tot aquest fenomen.

D'altra banda, la posta en pràctica dels nous dissenys curriculars obliga, especialment en el camp de la didàctica de la llengua i la literatura, a un replantejament dels mètodes. Com tots sabem, l'objectiu prioritari d'una educació no és tant la transmissió d'uns conceptes com la incorporació d'uns procediments i hàbits que globalitzen la formació de l'individu. Així, la formació lingüística ha d'anar més enllà de les quatre parets de l'aula i ha de pretendre influir en la manera com l'estudiant desenvolupi el seu llenguatge, oral i escrit, tot consolidant-ne la competència. L'educació literària ha d'integrar els conceptes a través de la pràctica habitual de la lectura, és a dir, la creació de l'hàbit lector. Amb això apareix la necessitat de veure quines són aquestes lectures capaces de generar

* Professora TEU del Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura de la Universitat de Barcelona. Especialista en literatura infantil i juvenil, ha publicat diferents escrits en aquest àmbit.

Adreça professional: EU Formació del professorat. Melcior de Palau, 140.08014 Barcelona.

plaer i de crear addicció, més enllà de les obligacions escolars. La literatura infantil i juvenil sembla erigir-se com a horitzó de possibilitats reals de lectura, connectades amb els interessos dels estudiants.

La lectura, crear el desig i el plaer de llegir, se situa en un terreny subtil, equidistant de la classe de literatura i de les estones de lleure personal. I és l'escola qui ha de conduir aquest delicat procés. La veritat, però, és que molts ensenyants s'acosten a aquest món amb criteris confosos. Àdhuc professors amb una bona formació literària miren amb desconfiança el camp de la literatura infantil i juvenil, que entenen com una banalització de la gran literatura. Pel que fa als estudiants -futurs mestres i pedagogs, i no parlo de futurs filòlegs-, la manca d'informació i la desorientació són ben paleses. I la Universitat no està fent gaire per pal·liar-ho: només cal veure el nombre de crèdits dedicats a aquesta matèria al llarg i ample de l'ensenyament universitari¹. Però no únicament des del punt de vista formatiu la literatura infantil és un tema oblidat o marginat: el camp de la investigació universitària el té, pràcticament, desestimat. Ni en les publicacions habituals vinculades a la universitat, ni en els projectes d'investigació -llevat d'algunes honroses excepcions-, ni en la producció de tesis doctorals no es veu una preocupació per obrir un camí en aquest sentit. En el món acadèmic es menysté aquesta matèria o, més aviat, s'ignora. En el món acadèmic, fins i tot, la literatura infantil i juvenil és objecte de comentaris despectius que, fets en el si d'un altre camp de saber, serien considerats manifestacions d'immensa ignorància.

Certament, fora dels àmbits universitaris comencen a comptar publicacions -llibres, monografies, etc.- que fan albirar una esperança. Hi ha molt camí a fer, com recorden, entre d'altres, M. X. March i Cerdà o T. Duran². Costa, encara, desvincular-se d'una tendència a tractar el tema des d'un punt de vista acrític, benintencionat, tanmateix, però amb escàs o nul fonament literari. Molt sovint impera un pragmatisme molt elemental, un punt de vista utilitàriament educatiu. Com freqüentment s'ha recordat³, el nostre país -amb

-
- (1) Al nou pla d'estudis de Formació del Professorat només apareix com a obligatòria al primer quadrimestre d'Educació Infantil. A les altres especialitats pot aparèixer com a optativa o de lliure elecció. Als estudis de Pedagogia no existeix com a matèria, i només els esforços aïllats i personals d'alguns professors fan que hi tingui un petit lloc. No tinc cap notícia que la literatura infantil i juvenil aparegui en els plans d'estudi ni en el desenvolupament de cap matèria a les facultats de Filologia, d'on surten la majoria de professors de llengua i literatura d'ESO, BUP, FP o COU.
 - (2) A Sotorra F. A.: "S'ha establert una circulació sanguínia entre la literatura per a adults i la literatura per a joves", a *Escola Catalana*, 304, novembre 1993, p. 38.
 - (3) Duran, T.: «Què hi ha a fora que no es pugui trobar a casa?», a *Escola Catalana*, núm. 304, novembre 1993, pp.23-25. March i Cerdà O. M.X.: «Un atreviment, una necessitat: la crítica de la crítica de la literatura infantil i juvenil». *Faristol*, 9, març 1990, pp. 12-14.

mínimes excepcions- va molt endarrerit en aquest camp. Però entre el que hi ha d'interessant, ben poc és vinculat al món acadèmic. És per això que és tan positiu que un òrgan essencialment universitari es proposi d'obrir un seguit de qüestions que afecten el concepte de la matèria, tant a la teoria com a la seva pràctica.

Literatura infantil i educació, condemnades a conviure?

És possible que a tothom li sembli obvi que sigui des d'un espai dedicat fonamentalment a l'educació d'on hagin de partir les reflexions sobre la literatura infantil. Però començar fent-se preguntes que aparentment són òbvies és un bon mètode per bandejar tòpics i encarar el tema d'una manera crítica. ¿Per què ens sembla lògic i natural que la literatura infantil es vinculi a l'educació? La literatura infantil i l'educació, ¿han d'estar indissolublement lligades? ¿La literatura infantil «serveix» per a educar o és ella, essencialment, educativa?

Com ens recorda J. García Padrino, nombroses monografies dedicades a la literatura infantil encaren el tema des del punt de vista educatiu. Però també recorda que, prèviament, es demanen si la literatura infantil i juvenil existeix com a entitat pròpia⁴. D'entre l'allau d'interrogants que hom es planteja, en destacarem dos. El primer: ¿cal escriure intencionadament per a nens, o és el temps qui decidirà quin públic tindrà cada text? Aquestes són les conegudíssimes tesis de Paul Hazard⁵, que, recollides per molts estudiosos posteriors, continuen sent motiu de preocupació per a tots aquells que s'aproximen al tema. Però fixem-nos-hi bé, perquè aquesta alternativa duu directament al tema de la finalitat de la literatura infantil, és a dir, a la seva funció educativa.

Efectivament, el següent interrogant que es plantegen les obres teòriques dedicades al tema és ja la qüestió educativa. Això requereix una reflexió més àmplia: ¿cal que una literatura destinada a nens sigui bàsicament educativa? La resposta ha generat entre els experts dues tendències: la «liberal» i la «dirigista»⁶. Per a la primera, la

(4) García Padrino, J.: «Literatura infantil y educación», a Cerrillo, P. i García Padrino, J. (coords.): *Literatura infantil y enseñanza de la literatura*. Ediciones de la Universidad Castilla-La Mancha, 1992. De fet, és una pregunta clàssica de les literatures «adjectivades» o «perifèriques» i que afecten minories o preteses minories: infantil, feminista, afroamericana...

(5) Hazard, P.: *Los niños, los libros y los hombres*. Barcelona: Juventud, 1969.

(6) Cervera, J.: *La literatura infantil en la educación básica*. Madrid: Cincel/Kapelusz, 1984.

literatura anomenada infantil sol reunir productes literaris de baixa qualitat, sense exigència formal, i plens de moralitat l'objectiu de la qual és fer uns nens a imatge dels adults. No hi ha literatura infantil i no infantil, diuen els defensors d'aquesta tesi; hi ha literatura bona i literatura dolenta. Cal que siguin els propis nens, afegeixen, els qui en triïn la seva pròpia. I que en triïn de la bona. I cal, sobretot, oblidar tots els objectius educatius i morals⁷. Per a la tendència dirigista, en canvi, és evident la necessitat d'una literatura específica pensada per als nens i dirigida a ells amb uns temes, estil i característiques pròpies; que tingui en compte les seves capacitats lectures i, evidentment, les seves necessitats formatives, de transmissió de valors educacionals i morals.

Fins aquí, i d'una manera certament polaritzada, les dues tendències fonamentals. Com es pot comprovar, es barregen dos criteris diferents en cada cas: els criteris estrictament formals i els ideològics. Els formals fan referència als aspectes temàtics, estilístics i lingüístics que definirien les obres adreçades als petits o llegides per ells. Els aspectes educatius formarien part dels criteris ideològics i sovint són els que oposen més totes dues postures.

La pregunta que cal formular a continuació és què entenem per aspectes educatius. Per a molts, educació vol dir transmissió de coneixements: a través de la lectura d'un llibre, el nen aprèn «coses positives»: vocabulari d'una llengua determinada, costums dels animals, nocions d'història... És allò que els nostres avis anomenaven «llicions de coses». Aquest plantejament ha generat -des de sempre, i ara més que mai- una literatura didàctica, uns llibres de coneixements, el valor dels quals és indubtable i la seva presència a l'escola inexcusable, tot i que no sempre és ben utilitzada. Però, tractant-se de llibres mixtos (un petit relat que vehicula uns conceptes) o declaradament científics (un petit compendi de sabers específics), ens plantegen altres qüestions una mica diferents de les estrictament literàries. De moment, doncs, deixem-los a part.

Però educació vol dir també voluntat de transmissió d'una moral, d'uns valors; orientació cap a actituds, creences, que convindria que el noi adquirís. És a dir, sovint es pensa en una mena de llibres de «doctrina», el tractament literari dels quals només és un simple suport per a transmetre la moral desitjada. I, quina moral és aquesta? Se sol respondre que la de fer nens obedients, callats, respectuosos, prudents i bons cristians. És a dir, una moral de la submissió.

(7) J.M. Carandell o L. Rico (5), per exemple, veuen en l'educació a través de la literatura infantil una eina d'opressió per part dels adults i exposen amb força virulència les seves conviccions. (Carandell, J.M.: «La literatura infantil», a *Camp de l'arpa*, núm. 34, juliol 1976. Rico, L.: *Castillos de arena*. Madrid: Alhambra, 1988.)

És evident, això no obstant, que aquest és l'esquema clàssic, del segle passat, autènticament «juanitesc» de la moral infantil. Però avui estem ja lluny d'aquests paràmetres. Fa molt temps que els «Juanitos» ens fan riure, i la literatura infantil ha substituït el nen encartonat que demana consells morals per seguir el camí recte pels anomenats «nens de debò». Des del final del segle passat entra a formar part de la literatura infantil el punt de vista del nen⁸, s'abandona el llibre normatiu i augmenta l'interès per veure «els nens tal com són», sense moralitats ni ensenyaments. Aquesta tendència ha anat creixent i sembla que, finalment, la literatura infantil actual ha perdut el seu llast moralinesc i que els defensors de la tendència liberal han triomfat.

Però tots sabem que qualsevol missatge artístic o estètic és portador, si més no, d'una concepció del món o d'una ideologia. No existeix el grau zero de la ideologia. Qualsevol proposta estètica porta implícita la defensa d'un sistema de valors. És obvi que la literatura infantil s'ha alliberat de la moral caduca o anacrònica, però, i això és important, no envers uns llibres sense moral, sinó envers una altra moral: una moral, que, no ens enganyem, ens satisfà molt més: aquella que defensa uns valors de rebel·lió, d'igualitarisme, d'antiracisme, d'antisexisme, de creació d'un esperit autènticament crític i progressista en el lector. I encara més: a partir dels anys 60, entra a la literatura infantil allò que s'ha anomenat «el corrent alliberador», que, d'una manera ben explícita, sí que intenta transmetre una moral. I, ves per on, tots els que defensaven uns llibres per a infants desprovistos de moral, de sentit educatiu, es decanten per aquestes opcions. Ja no sembla tan greu que els llibres infantils siguin educatius si la moral que cal defensar és aquesta última.⁹

-
- (8) Vegeu l'interessant article de Senabre, R.: «Literatura infantil y punto de vista narrativo», a Cerrillo, P. i Padrino, J. (coords), *op. cit.*
- (9) Aquests dos conceptes del què és i del què ha de ser una literatura infantil connecten amb un concepte d'abast més ampli: la consideració històrica del concepte d'infància. Podem parlar, avui, de dues visions oposades. En primer lloc, la d'aquells qui creuen que l'infant va viure des del principi dels temps en una mena d'edat daurada, en la qual no es feia distinció entre infància i adolescència i maduresa. L'infant vivia sense diferenciació dels adults, gaudint dels avantatges d'una convivència indiscriminada. Això fins a arribar al segle XVIII, època del naixement de la burgesia, quan es crea un model d'infància separat del món dels adults, però des del qual els nens es preparaven per assolir la maduresa. Els nens havien de ser separats, reprimits i «educats». L'altra visió és la dels que defensen el moviment contrari, molt més positiu i de fe en el progrés: només des del segle XVIII, i sobretot des de Rousseau, l'infant comença a merèixer respecte, atenció i cura per part dels adults. S'adquireix una «categoria d'infantesa» que fa alertar sobre abusos a la infància considerats justificats o fins i tot «naturals». Comença, doncs, un autèntic camí cap al seu alliberament (Sánchez Marín, J.J.: «La infancia, modelo para armar», a *Letra*, núm. 32, 1994, p.66).

La literatura infantil, condemnada a ser un món a part?

Tal com hem dit, aquestes reflexions sobre el caire educatiu, moral, instructiu, etc., de la literatura infantil sovintegen en els plantejaments i interrogacions sobre el gènere, fins a l'extrem de considerar-se essencialment constitutives, pròpies per a la seva definició. Això sembla portar-nos a un punt en el qual diríem que el tret distintiu de la literatura infantil i juvenil és el fet d'interrogar-se sobre el seu valor educatiu i moral. És curiós constatar com gairebé mai no es pren en consideració el fet que aquesta interrogació forma part de la mateixa essència de la literatura en general, sense adjectivació. La teoria literària s'ha demanat sempre per la funció de la literatura, n'ha plantejat el destí, la mena d'impacte o de pressió que podia tenir en el públic, la manera en què podia servir els interessos de la república, el seu valor epistemològic, i quin era el paper del poeta, il·luminat que pot conduir el públic a la saviesa o a l'abisme. S'ha qüestionat, sempre, si la literatura s'esgota en si mateixa o ha de ser vehicle del bé, la veritat o el coneixement. Tot això és en Plató i en Aristòtil; és també en el *dulce et utile* horacià, que ens planteja la duplicitat de la literatura, la seva finalitat de plaer o d'utilitat. Són les interrogacions sempiternes sobre si la literatura ha d'«instruir delectant», que es transmeten segle rere segle amb diferents condicionants històrics fins que la qüestió adquireix una rellevància extrema al segle XIX i especialment al segle XX. La nòmina de defensors d'una literatura lliure, reivindicadora del plaer estètic, és oposada a la de defensors del compromís literari, és a dir, d'una literatura amb una clara funció política, social. Educadora, en una paraula¹⁰.

És curiós veure el paral·lelisme: literatura compromesa/art per l'art. ¿No és exactament superposables al de «tesi dirigista»/«tesi liberal»? ¿Estem parlant, doncs, d'una qüestió pedagògica o literària? És interessant recordar tot això al fil de les reflexions amb què encapçalàvem aquest pòrtic. La literatura infantil, oblidada i menystinguda per cert discurs acadèmic, presenta les mateixes preocupacions i els mateixos problemes teòrics que la literatura «per a grans», sense adjectivació, que té, com és lògic, el seu lloc a la Universitat.

Per això, bàsicament, cal començar trencant amb un concepte monolític de la literatura infantil, a la qual s'atorguen sovint

(10) Observem que la majoria de treballs de Teoria Literària dediquen parts importants a la qüestió. Vegeu, a tall d'exemple, els conegudíssims Wellek, R. i Warren, A.: *Teoría literaria*. Madrid: Gredos, 1974; o Aguiar e Silva, F.: *Teoría de la literatura*. Madrid: Gredos, 1978.

característiques essencialistes i ahistòriques, i incloure-la en la perspectiva d'estudi de la literatura general. Cal, doncs, fer una mena de revisió de tots aquells camps que confereixen a la literatura infantil el seu estatut literari. Per aquesta raó, convé, en primer lloc, mostrar que la literatura infantil no és cap «gènere», amb connotacions de subliteratura: és un corpus de textos que participa plenament dels conceptes que conformen la literatura com a plena producció lingüística, estètica i conceptual. Parteix de la mateixa situació pragmàtica (una comunicació entre uns emissors i uns receptors); és constituïda pels mateixos problemes de definició de text, i participa d'unes relacions inter i extraliteràries de la mateixa complexitat i magnitud. És, sens cap mena de dubte, literatura.

Bases per a la literatura infantil i juvenil

a) *El problema de l'emissor i el receptor. El mediador*

En primer lloc, revisem la qüestió dels límits del públic que consumeix literatura infantil. Aquest adjectiu, infantil, situat al costat de la paraula «literatura», ens està definint el tipus de receptor¹¹. Hem de reconèixer que la franja de possibilitats és ben àmplia. Tothom tindria clar l'edat a què van dirigides les primeres cançons de bressol, o els primers llibres d'imatges. Però quan es tracta de novel·les juvenils clàssiques, de segons quines obres líriques, d'una adaptació d'una obra, per exemple, mitològica o, al contrari, de la versió genuïna d'una faula, ens trobaríem amb autèntics problemes de definició. Tal com diuen els editors, els lectors es troben entre 0 i 100 anys. És ben cert, però, que l'evolució del nen i de l'adolescent els va predisposant a abandonar unes lectures o a adoptar-ne d'altres. En aquest sentit, psicòlegs, mestres i experts en general malden per establir uns «moments de lectura», establerts per edats, segons els quals a cada franja li correspondria un tipus determinat de lectura¹².

(11) Vegeu, en aquest mateix número de *Temps d'educació*, els treballs de R.M. Postigo, C. Romea i d'altres, especialment el de M. Prats.

(12) Sobre edats lectores, un bon resum a J. Cervera, *op.cit.*, pp. 56-61. També a Jesualdo: *La literatura infantil*. Buenos Aires: Losada, 1967, entre d'altres. La majoria de les classificacions es basa en les etapes evolutives establertes per Piaget.

Però si bé l'edat dels receptors és una preocupació freqüent entre alguns especialistes en literatura infantil, no ho és tant la interrogació sobre el tipus de lector infantil i juvenil més subjecte a les contingències històriques. Un cop més, sol imperar la idea monolítica d'un lector «nen», amb característiques d'eternitat. Convé acostumar-se a pensar en el lector infantil múltiple, variat i més lligat a les circumstàncies del seu ambient. Aquestes circumstàncies es defineixen per la cultura del receptor, per la seva capacitat d'assimilació i de relació entre les lectures i el coneixement del món, i també per la consciència històrica de cada moment lector. Els temes i els estils estan lligats al concepte de cultura d'una època i determinen els lectors. No llegeixen el mateix els nens d'ara que els de fa 20 o 30 anys ni deixen de llegir per les mateixes raons. Com tampoc no valoren igual els llibres lectors de cultures diferents¹³.

Aquest problema és estretament relacionat amb el de la intencionalitat de l'autor, de la fortuna de recepció d'una obra i del paper de l'adult com a mediador. Si, com és ben sabut i hem avançat línies més amunt, el propòsit de fer un llibre destinat a infants no sempre és garantia que la història el sancioni com a tal, és impossible tancar el cercle de la literatura infantil en uns àmbits precisos. Si, i torno a dir coses ben sabudes, certes obres destinades a nens han sofert un total oblit i, contràriament, molts textos que no havien estat mai pensats per a nens (l'exemple de *Gulliver* és ben significatiu) compten avui entre les obres de literatura infantil i juvenil, és ben clar que la tasca de l'investigador ha d'ultrapassar tots els marcs del «gènere» i instal·lar-se en el si de la literatura. I si diem, com ja no és tan sabut, que el paper de la reelaboració dels textos o la vehiculació formal és un element indispensable per a entendre l'abast de l'infant com a lector i la definició de l'àmbit, confirmem de manera definitiva que la literatura infantil s'integra plenament en la literatura i ha de ser tractada des de la seva problemàtica específica.

b) *El text literari infantil*

Malgrat totes les imprecisions que acabem de veure és innegable que els textos literaris infantils formen un corpus reconeixible, si més no, des d'una certa praxi. Però és evident que aquest conjunt indiscriminat de textos ha de ser ordenat i classificat a través dels grans àmbits literaris. Aquests àmbits, són, bàsicament, la

(13) Fem servir aquí la classificació establerta per C. Guillén (*Entre lo uno y lo diverso*. Madrid: Crítica, 1989) que sintetitza d'una manera intel·ligent i entenedora els grans problemes literaris que, d'altra banda, presenten totes les bones síntesis de Teoria literària i també moltes Estètiques o Poètiques.

generologia, la morfologia, la tematologia i la historiologia¹⁴. Pel que fa a la *generologia*, la literatura infantil travessa els grans gèneres literaris (lirica, èpica, dramàtica) i també algun dels anomenats «menors» o mixtos: didàctica (els llibres de «coneixements») i periodisme o història i biografia. Pel que fa als *vessants històrics*, els textos infantils no són, com de vegades es repeteix, «eterns». Formen part del teixit de la història i en són, alhora, causa i efecte. La literatura infantil pot també estructurar-se per moviments, èpoques i escoles, i mostra en la seva composició l'empremta del lloc i del temps. Només cal consultar qualsevol història de la literatura infantil feta amb rigor i comprovar com el moviment de la història estructura les produccions infantils¹⁵.

Des del punt de vista *temàtic* la literatura infantil aplega un considerable nombre de *topoi* literaris: presenta una immensa varietat de personatges, situacions i accions. D'altra banda, el tractament dels temes (realista, fantàstic, absurd, irònic, paròdic, etc.) fa trencar tota possible idea d'uns temes i un tractament exclusiu. I encara més: els temes es manllevan d'un text a l'altre, siguin o no infantils; els arquetips són compartits o assimilables amb els de qualsevol text literari.

Per últim, la *morfologia* o estudi de les formes ens presenta una innumerable varietat. Res de més inexacte que parlar «del» llenguatge de la literatura infantil. Cal parlar «dels» llenguatges, perquè en són molts, i molt nombroses les variants d'estil, d'estructura. Variants que mostren les empremtes de gènere, d'època, d'escola i de tema, que reflecteixen les innovacions formals o que s'adhereixen a corrents estètics molt determinats¹⁶.

-
- (14) Les referències històriques i culturals són determinants per decidir «l'horitzó d'expectatives» del lector. Com ens recorda J.M. Valverde, els nois anglosaxons són bons consumidors del *non-sense*, molt present a la seva literatura tradicional, mentre que els llatins es decanten per una fantasia més «cartesiana». (Valverde, J.M.: *Historia de la Literatura Universal*. Barcelona: Planeta). D'altra banda, els àvids lectors joves de novel·les de Verne o Salgari del segle XIX són difícilment trobables avui.
- (15) Pensem, per exemple, en Rovira, T.: «La literatura infantil», a Riquer, M., Comas, A., Moias, J.: *Història de la Literatura Catalana*. Barcelona: Ariel, vol. 11, 1988; o Bravo Villasante, C.: *Historia de la literatura infantil española*. Madrid: Doncel, 1970; o Hürlimann, B.: *Tres siglos de literatura infantil europea*. Barcelona: Juventud, 1982; o els més recents García Padrino, J.: *Libros y literatura para niños en la España contemporánea*. Madrid: F. Germán Sánchez Ruipérez, 1993; o Colomer, T.: «La literatura infantil y juvenil en España (1939-1990)», a Nobile, A.: *Literatura infantil y juvenil*. Madrid: Morata, 1992.
- (16) Vegeu Díaz-Plaja, A.: «Estilos literarios en la literatura infantil y juvenil», a *Llengua literària i expressió escrita. V Jornades sobre expressió escrita en els diferents nivells escolars*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1988, pp. 11-19; o Cubells, F. i altres, «Corrientes actuales de la literatura infantil», II Part, a *Curso de Literatura infantil*, núm. 7, Madrid: Acción Católica Ediciones, 1982.

c) Problemes de relació textual

Com estem veient, tant des del punt de vista genèric com històric, formal o temàtic, la literatura infantil se situa en una òrbita d'estudi que fa impossible, d'una banda, considerar-la un subgènere aïllat, amb lleis internes diferents a les pròpies de la literatura. I de l'altra, negligir les complexes relacions que s'estableixen entre els textos literaris infantils i entre aquests i la literatura en general. Considerem-ne uns quants: la perspectiva de la literatura comparada, la intertextualitat o la interdisciplinarietat.

1) Com sabem molt bé, qualsevol estudi aprofundit de la literatura ha de comptar les relacions temàtiques, o formals, o genèriques, o històriques, que estableixen lligams i diferències entre literatures de diverses llengües i cultures. Com la literatura per a adults, la literatura infantil es pot estudiar amb dificultat si la cenyim als marges d'una literatura estrictament nacional. Només cal veure la contística tradicional: d'una banda, allò que singularitza un poble, però, de l'altra, allò que el vincula amb una tradició cultural molt més àmplia. Problemes de fonts, de transmissions, d'influències, d'imitacions, situen la rondallística infantil dins dels estudis de folklore i tradició oral sense distincions de receptor. Tanmateix, la literatura actual ens mostra un seguit d'exemples de transculturitzacions d'escola, tendències, personatges o estils.

2) Poques vegades es tenen en compte les relacions d'hipertextualitat que es palesen entre textos literaris infantils, molt menys primaris i candorosos, literàriament parlant, del que hom pensa. Un cop més, el tòpic fa que es consideri la literatura infantil com un material literàriament «primigeni», «fresc»; quan la realitat és que hi trobem nombroses reelaboracions o reescriptures; bé en forma de paròdies, de citacions literals, d'homenatges o de simultaneïtat de versions que plantegen problemes interessantíssims des del punt de vista de les relacions d'hipertextualitat.

3) En un moment en què tant els plantejaments educatius com els estudis de teoria literària es decanten per una aplicació i una investigació sobre les relacions interdisciplinars (o intertextuals) entre les diverses arts, la literatura infantil, gairebé com cap altre sector de la literatura, ofereix un camp d'interaccions interessantíssim. Ho podem comprovar en la importància del món plàstic, a través del llibre il·lustrat o el còmic, essencials a l'hora d'analitzar el llibre per a infants; la del món musical, que introdueix els infants a la poesia a través de les cançons -recordem que la lírica té els seus orígens en la música. Però encara més: la literatura infantil té estretes relacions amb el cinema, en moltes ocasions primera -i en moltes més, única- via d'entrada dels grans temes literaris als infants.

Literatura infantil, ideologia, educació

I acabem on hem començat: el món de les idees, dels conceptes i de la ideologia. La literatura infantil, com qualsevol literatura de qualsevol altra mena, és portadora d'idees, de moral i de conceptes. Però és molt més, com hem vist. És literatura en tota la seva plenitud. Amb la seva riquesa lingüística, amb la seva varietat formal, temàtica o de gènere, amb el seu abast de relacions. I si això és així, ¿cal considerar la «moral» o el «valor educatiu» conscient i voluntari de la literatura infantil com a única eina educativa? ¿Cal buscar el missatge, analitzar-lo i calibrar-lo i decidir què és o què no és educatiu? ¿Cal separar la forma i el fons? La literatura infantil serà educativa *mentre sigui literatura*, mentre ensenyem als infants a *llegir-la*. I mentre nosaltres aprenuem a ensenyar-los a llegir literatura. I ensenyar a llegir-la vol dir ensenyar a desxifrar els missatges morals que la literatura vol inocular, sia en forma de pamflet sia de manera subtil. Però no només això: és ensenyar a endinsar-se en un llenguatge no funcional que activa com cap altre la intuïció per descobrir els laberints immensos del sentit del llenguatge¹⁷. I vol dir també ensenyar a assaborir els móns que la literatura pot crear. I vol dir també acostar-los als personatges eterns de totes les literatures o a l'heroi personal i intransferible de cadascú. I vol dir fer-los partícips d'una cultura on emmirallar-se, però que travessa el camí de totes les altres. I vol dir ensenyar a mirar, a seleccionar i a triar en un món immensament variat, canviant i diferenciat.

I llegir-la vol dir crear un hàbit, un costum, animar-los a llegir més enllà de crèdits, mòduls, assignatures i currícula. És a dir, vol dir encomanar amor a la literatura.

Aquesta monografia

El món de la investigació bascula sempre entre dos pols: el de l'especulació teòrica i el de l'aplicació immediata a necessitats paleses i urgents. Tots els que treballem en la formació d'ensenyants ens enfrontem a aquesta dicotomia, i procurem lligar tots dos extrems. Això és el que hem procurat fer en aquest número. Hi trobarem

(17) Janer Manilla, G.: «Literatura infantil i experiència cognitiva», a *Escola Catalana*, núm. 304, novembre 1993, pp. 6-7.

articles l'objectiu dels quals és encetar el debat sobre qüestions bàsiques del tema, capbussar-se en els fonaments per cercar respostes o obrir nous interrogants. Però també en trobarem que es fixen com a objectiu subministrar informació i dades, resoldre qüestions sempre obertes i poques vegades contestades.

Quan hom es troba amb la possibilitat de parlar del tema que l'apassiona, corre el perill de voler dir-ho tot. La paciència del receptor i, sobretot, les limitacions de temps i/o d'espai, fan que, inevitablement, s'hagi de triar. I es tria amb la plena consciència que queden coses bàsiques per dir, que no s'han inclòs matisos o fins i tot grans apartats. Però cal córrer el risc i aconseguir que les nostres paraules siguin tan estimulants que creïn en el receptor el desig de saber-ne més. I en nosaltres mateixos, el compromís de fer-ho possible.

El nostre número parteix de dues intencions globalitzadores: Cèlia Romea planteja la qüestió dels límits i l'abast general de la literatura infantil. Antonio Mendoza parteix del lloc de la literatura infantil i juvenil als actuals currícula per arribar al lloc de la literatura infantil en l'educació en general.

A continuació, hem volgut dedicar espai a diversos gèneres o aspectes concrets de la literatura; és aquí on la tasca de la tria ha resultat més difícil. Hem optat per presentar dos gèneres tradicionals i molt assimilats al concepte de literatura infantil i juvenil i resseguir-ne el concepte intern d'educació: els valors transmesos pel conte popular, tractats per Núria Rajadell, i la novel·la d'aventures com a novel·la d'iniciació, a càrrec de Gemma Pujals. També presentem aspectes que sovint s'obliden o es marginen quan es parla del tema i que, per contra, plantegen qüestions de primeríssima magnitud literària i educativa. Així, Anna Gasol ens fa reflexionar sobre el paper del llibre didàctic o de coneixements i la manera de servi-se'n; Rosa Maria Postigo ens parla de l'acostament als clàssics de la literatura a través de les adaptacions, tema controvertidíssim i, conseqüentment, necessitat d'una anàlisi aprofundida; o el cas de la poesia infantil, un gènere reivindicat en l'educació i, en canvi, molt poc explorat literàriament, del qual s'ocupa Margarida Prats. Finalment, necessitàvem cloure amb una reflexió sobre *el sentit*, tant educatiu com gairebé existencial, de la literatura infantil i de la literatura en general. I aquestes són les belles paraules de Gabriel Janer Manila.

Tant de bo la lectura de tots ells us fos, alhora, dolça i útil. Com la literatura.

En record de Carmen Bravo Villasante

Anna Díaz-Plaja Taboada

Amb el número pràcticament tancat ens arriba la notícia de la mort de Carmen Bravo Villasante. No volíem deixar de donar testimoni de la importància de la pèrdua en el món de la literatura infantil i juvenil que comporta la seva desaparició. Carmen Bravo, infatigable investigadora i divulgadora de la literatura infantil, aplega un doble mèrit: d'una banda, haver treballat amb rigor i constància en el món de la literatura per a infants en uns anys en què el tema era encara més ignorat que ara. La seva *Historia de la literatura española*, les seves *Antologías* o *Historia y antología de la literatura infantil iberoamericana* o *Historia de la literatura infantil universal* -moltes vegades corregides i revisades- són un punt de referència obligat per a qualsevol estudiós del tema. També tots els seus treballs de divulgació sobre folklore, traduccions, in comptables articles, comunicacions a congressos i simposis internacionals donen la mida d'una actitud amatent envers les produccions literàries infantils. Però d'altra banda, el segon mèrit de Carmen Bravo ha estat la seva vinculació -també des d'un treball incansable- a «l'altra» literatura. Estudis sobre Pardo Bazán, Valera i tants altres autors de la literatura castellana; les seves traduccions i estudis d'autors alemanys -Goethe, Hölderlin, E.T.A. Hoffmann, entre molts d'altres-; les seves investigacions sobre nombrosos temes de la literatura universal conformen un perfil d'interessos molt ampli. Conformen també la imatge d'una especialista en llibres per a infants -una de les primeres- que va comprendre amb claredat que la literatura infantil no és un món aïllat ni marginal, sinó una part -i ben important- de la literatura general. S'hi va dedicar amb tota l'atenció, curiositat i amplitud d'una persona que estima els llibres, les paraules i el món que les envolta. Per al seu record, tota la nostra consideració i afecte.